

CUMHURİYET'İN TEMELİNİN ATILMASI YOLUNDA ATATÜRK'ÜN MONDROS
MÜTAREKESİ SONRASI ŞİŞLİ GÜNLERİ

On The Way of Turkish National Struggle And Foundation of Turkish Republic,
Ataturk's Days in Sisli After Mudros Armistice

Mustafa ŞAHİN*

Özet

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi öncesi Birinci Dünya Savaşı içerisinde Osmanlı'nın vahim durumuna müdahale etmek istemiştir. Bunun için kendisinin de içinde bulunduğu İttihatçı bir kadronun Hükümet'i kurması için isimler önermiştir. Atatürk'ün önerdiği hükümet kabul edildiği halde kendisine yer verilmemiştir. Fakat Atatürk'ün önerisiyle iş başına gelen bu hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi sonrası Suriye'deki Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı birliklerini Halep'in kuzeyine çekmiştir. Yıldırım Ordular Grubunun lağv edilmesi üzerine İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa Haydarpasha Tren Garı'na geldiğinde işgal altındaki İstanbul ile karşılaşmıştır. Düşman gemileri Boğaz'da demirlidir. Bu elim manzara karşısında meşhur "Geldikleri gibi giderler" sözünü söylemiştir. Milli moralin en dip noktasındaki bir durumda, soğukkanlılıkla düşmanın "bir gün gideceği" tespitini o dönemde yapmak iyimserlikten öte bir yaklaşımdır. Mustafa Kemal Paşa bundan

Abstract

Before the Mudros Armistice, Mustafa Kemal Pasha wanted to take part of the desperate situation of the Ottoman which was in The World War I. Because of that he proposed some names to form the government by members of The Party of Union and Progress including him too. Although his proposed government was accepted, he was not included in that government. But the government that was resigned by Ataturk's proposal had to step down. After the Mudros Armistice, Mustafa Kemal Pasha pulled away from Syria, the unity of the Yıldırım Armies Group Command to Aleppo's north. After he cancelled the unity of the Yıldırım Armies Group Command, he came to İstanbul. When Mustafa Kemal Pasha came to Haydarpasha train station in İstanbul, he encountered with the occupation of İstanbul. The trains of the enemy were already settled down in Bosphorus. When he saw this disappointed scene, he said "they will go as they come" which was his reputed statement. During a sensitive condition of the national morale, it is beyond the hopefulness approach which at that period he stated "one day going back" of the enemy with calmness.

* Dr. Per. Bnb., Afganistan Savunma Üniversitesi Eğitim Danışmanı Kabil/Afganistan; Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Müdürlüğü Yeni Levent/Beşiktaş/İstanbul msahin44m@yahoo.com ve msahin3@harpak.edu.tr

sonraki hayatında hep bu sözünün arkasına düşmüştür. İşte Atatürk'ün Şişli günleri bu ülküsünün peşinde sıkı sıkıya koştuğu ve düşünce alt yapısının oluştuğu ve kesinleştiği dönemdir. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan hala umudunu kesmemiş vaziyette, siyasi çözümlerle yeni bir hükümet kurma çabaları içerisinde girmiştir. Yeni deneyimi de sükût-u hayalle sona ermesinin ardından büyük bir strateji değişikliği ile artık çözümün İstanbul'da aranmayacağı fikrine ulaşmıştır. Kurtuluşun Anadolu'da aranması gerektiği sonucuna ulaşan Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'de, Aralık 1918'den Mayıs 1919'a kadar 5-6 ay sürecek fikri hazırlık safhası başlamıştır. Şişli'de -sonradan Tahsin Uzer'in satın aldığı ve müzeye dönüştürülen- Madam Kasapyan'ın evinde kalmıştır. Burada yakın arkadaşları ile toplantılar yaparak kurtuluşun Anadolu'da olduğu fikrine hepsini ulaştırmıştır. Mustafa Kemal Paşa Şişli'de -Samsun'a doğru yola çıktığı- 16 Mayıs 1919'a kadar kalmıştır. Bundan sonra Anadolu ve Milli Mücadele günleri başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Şişli, İstanbul, Anadolu, Milli Mücadele,

After that time Mustafa Kemal Pasha followed this statement in all his life. Ataturk's days in Sisli were a period that he tightly followed up his idea and formed, concretized the fundamentals of his ideals. Mustafa Kemal Pasha was not still desperate of Istanbul. He was trying to form a new government by political solutions. After ending the new experience with a silence dream, he realized with a big strategic change that the solution cannot be sought in Istanbul. For Mustafa Kemal Pasha, who realized that in the long run he had to search the liberation in Anatoly, it had been opened a new page of ideal preparation in Sisli, from December 1918 to May 1919, for about period of 5-6 months. Later on, he stayed in Tahsin Uzer's house in Sisli, the house that Tahsin Uzer bought, and it has been transformed to museum later. He had meetings with his close friends in this house and made them realize that the liberation can be sought in Anatoly. Mustafa Kemal Pasha stayed in Sisli until his departure to Samsun on May 16, 1919. After that, the Anatoly and the National Struggle days have been started.

Key words: Ataturk, Sisli, Istanbul, Anatoly, Turkish National Struggle.

GİRİŞ

Suriye'den İstanbul Hükümeti'ne Girme Çabası ve Şişli'ye Uzanan Yol

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi öncesindeki İstanbul'a Şişli'ye gelmeden önceki- son görevi, karargâhı Şam'da -daha sonra Halep'e nakledilen- Suriye'deki Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'dır. O yıllarda, Suriye ile birlikte Türk vatanının birçok bölümü kaybedilmektedir¹. Suriye'de son günlerini geçiren Mustafa

¹ Mustafa Kemal Paşa'nın Suriye'deki son günlerini değerlendirilirken "bulunduğu cehennem ortamında bir yandan da Hükümet'teki gelişmeleri takip ettiği" belirtilmiştir, (Rahmi Doğanay, "Atatürk'ün Askeri Yaşamında Suriye Günleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı:

Kemal Paşa ile Suriye Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in de içerisinde bulunduğu vatanperver grup, bu kötü gidişe çareler bulmaya çalışmışlardır². İşte tam bu sıralar Suriye, bir hükümet kurma girişimine sahne olmuştur³.

Mustafa Kemal Paşa, Halep'teki⁴ Ordu Karargâh'ında sık sık arkadaşları ile buluşmakta, memleketin geleceği hakkında konuşmaktadırlar. İstanbul'da olup bitenleri ve ülkenin içinde bulunduğu durumu değerlendirmektedirler⁵. Mustafa Kemal Paşa, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmadan önce derhal barış girişiminde bulunulmasını istemektedir. Bunu da yıpranan Talat Paşa Hükûmeti'nin değil de Ahmet İzzet Paşa'nın kuracağı bir Hükûmet'in yapmasını ve kendisinin de bu Hükûmet'te Harbiye Nazırı olmasını istemektedir. Fakat Padişah'ın, Tevfik Paşa'yı Hükûmet'i kurmak ile görevlendireceğini öğrenince Padişah'a çektiği telgrafta da, bu görüşü ile birlikte kabine de yer alacak birkaç isim -Fethi (Okyar), Rauf (Orbay), Hayri (Ürgüplü), İsmail Canbulat, Cemal Azmi, Tahsin (Uzer)- bildirmiştir⁶.

55, Mart 2003, s.203–204; Mustafa Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010, s. 152 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

² M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in ...**, s. 119.

³ Mustafa Kemal Paşa, -günümüzün moda tabiri ile- hala sistem içerisinde kalarak kötü gidişe çare aramaktadır. O'na göre çözüm; Harbiye Nazırı ve Genelkurmay Başkanı olarak Padişah'ı Anadolu'da bir mücadeleye ikna etmektir, (Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, s. 55; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in ...**, s. 152).

⁴ Mustafa Kemal Paşa, Halep'te Baron Oteli'nde kalmıştır. 24 Şubat 1917'de 2'nci Ordu Komutanı olarak Şam gitmek üzere, Kurmay Heyeti ile birlikte Halep'e gelmiştir. Baron Oteli'nde iki gün kalmışlar, masrafları 4'üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa tarafından karşılanmıştır. Daha sonra 1918'de 7'nci Ordu Halep'e çekilmiş, Mustafa Kemal Paşa 5 Ekim 1918'de Baron Oteli'ne yerleşmiştir, (R. Doğanay, "Atatürk'ün Askeri Yaşamında Suriye Günleri", s. 184-185, 202; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in ...**, s. 143).

2009 yılı Kurban Bayramı'nda görevli bulunduğum Kilis'ten hareketle 29–30 Kasım ve 1 Aralık 2009 tarihlerinde Suriye'yi (Şam ve Halep) görme fırsatı bulduk. Bu seyahat sırasında Halep'te Baron Oteli'ni de ziyaret ettik. Halen bir Ermeni tarafından işletilmekte olan otelin 201 numarasında Mustafa Kemal Paşa, bir müddet kalmıştır. Ancak günümüzde Atatürk'e ait hiçbir hatıra eşya bulunmamaktadır, (M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in ...**, s. 143).

⁵ Osman Özsoy, **Sultanattan Cumhuriyet'e Kurtuluş Savaşı (1918-1923)**, Timaş Yay., İstanbul, 2007, s. 112; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in ...**, s. 152.

⁶ Esin Dayı, "Atatürk İlkeleri, Atatürk'ün Siyasi ve Askeri Kişiliği", (Konferans Metni), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XIX, Sayı 55, Mart 2003, s. 363; Sait Çetinoğlu, "İtihat ve Terakkî'den Kemalizm'e Jöntürklerin İki Dönemi-İki Yüzü" **Resmi Tarih Tartışmaları-3**, (Editör: Fikret Başkaya-Sait Çetinoğlu), Özgür Üniversite Yay., İstanbul, 2007, s.58; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in ...**, s. 152.

Mustafa Kemal Paşa, Suriye’de Yıldırım Orduları Kumandanı iken, Sultan Vahidettin’e arz edilmek üzere; Yaver-i Şehriyarî Naci (Eldeniz) Paşa’ya hitaben yazdığı Ekim1918 tarihli bu telgrafi Dr. Râsim Ferid eliyle göndermiştir⁷.

Dr. Râsim Ferit Bey⁸, bu çok gizli telgrafi, Dolmabahçe Sarayı’nda Başyaver Naci (Eldeniz) Paşa’ya götürünce; o, İzzet Paşa’nın hükümetini kurmak üzere içeride huzurda bulunduğunu söylemiştir. Doktor Râsim Ferit Bey “*Teli vermenin tam zamanıdır*” diyerek Başyaver vasıtasıyla telgrafi Padişah’a vermiştir. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti 14 Ekim 1918’de kurulduğuna göre, Mustafa Kemal Paşa’nın telgrafi Halep’ten 11–13 Ekim günleri arasında çekilmiş demektir. İzzet Paşa O’na: “*Barıştan sonra Allah’ın lütfü ile işbirliği yaparız*” yollu bir cevabi telgraf çekmiştir⁹. Bu yaklaşımı ile Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa’ya “*ne yeşil ışık yakmış ne de O’nu kırmıştır*”¹⁰.

Mustafa Kemal Paşa, Suriye Cephesi’nden dönmeden önce, savaş döneminde ülkeyi yönetecek kendisinin de içinde bulunduğu İttihatçı bir kabine oluşturulması için saray ile bağlantılarını kullanmıştır¹¹.

İtilaf Devletlerinin, İttihat ve Terakki Hükümeti ile anlaşma yapmak istemediği bilindiğinden, Talat Paşa Hükümeti 8 Ekim 1918’de istifa etmiştir¹². Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kurulmuş, kabineye Mustafa Kemal Paşa’nın önerdiği Rauf

⁷ Fethi Tevetoğlu, “Atatürk’ün Güvendiği Bir Kişi: Dr. Rasim Ferit Talay”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VII, Sayı 21, Temmuz 1991, s. 626-627; O. Özsoy, **Saltanattan Cumhuriyet’e...**, s. 112; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer’in ...**, s. 153.

⁸ Dr. Rasim Ferit, Mustafa Kemal’in o yıllarda ve Atatürk olduktan sonra da mutemet adamıdır. O sırada, İstanbul’da Sağlık Müdürü’dür. 1915 yılında başladığı bu görevden 1918 yılı sonunda istifa etmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasından iki gün sonra, 1 Kasım 1918 Cuma günü Fethi Okyar, Dr. Rasim Ferit Talay ve Mustafa Kemal Minber Gazetesi’ni çıkarmışlardır. Cumhuriyet döneminde 1923 yılında İstanbul Sıhhiye Müfettişliği ve Çocuk Hastanesi Başoperatörlüğü yapmıştır. 1931 yılında Bursa Milletvekili seçilmiştir. 1910’lu yıllarda başlayan Atatürk ile Talay’ın yakınlığı, ölümüne kadar aralıksız sürmüştür (F. Tevetoğlu, “Atatürk’ün Güvendiği Bir Kişi...”, s.624; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer’in ...**, s. 153).

⁹ F. Tevetoğlu, “Atatürk’ün Güvendiği Bir Kişi...”, s.627; Tevetoğlu makalesinde, bu olaydan haberdar olan Ahmet İzzet Paşa’nın “Bak ne günlere kaldık. Mustafa Kemal, beni Sadrazam yapılmak üzere Padişah’a tavsiye ediyor” dediğini Paşa’nın yaveri Muzaffer Bey’e dayanarak yine Dr. Rasim Ferit’in ağzından aktarmaktadır, (F. Tevetoğlu, “Atatürk’ün Güvendiği Bir Kişi...”, s.628; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer’in ...**, s. 154).

¹⁰ Feridun Ergin, “Mütareke Kabineleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VII, Sayı 21, Temmuz 1991, s.393; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer’in ...**, s. 154.

¹¹ Dankwart A. Rustow, “The Army and the Founding of the Turkish Republic”, **World Politics**, Vol.II, No.4, The John Hopkins University Press, Jul., 1959, s.537; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer’in ...**, s. 154.

¹² A. Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk...**, s. 54; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer’in ...**, s. 154.

ve Fethi Beyler ile Hayri Efendi girmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Suriye Valisi Tahsin Bey'de Hükümet'e alınmamıştır¹³.

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'ne Mustafa Kemal Paşa'nın önerdiği isimlerden; Fethi Bey Dâhiliye Nazırı, Rauf Bey Bahriye Nazırı, Ürgüplü Hayri Efendi Şeyhülislam olarak atanmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, işin peşini bırakmaz. Ahmet İzzet Paşa'nın "barıştan sonra işbirliği yaparız" yolundaki telgrafına, "*Barış gecikecektir. Bu devrede vatana faydalı olabilirim düşüncesiyle Harbiye Nezareti'ni istemişim, yoksa barış olduktan sonra onun huzur ve sükûnu içinde Harbiye Nazırlığı'nı benden çok mükemmel yapacak kişiler bulunabilir. Buna göre barıştan sonra işbirliğimizi hiç de zorunlu ve hatta gerekli görmüyorum*" şeklinde bir cevap vermiştir¹⁴. Böylece Mustafa Kemal'in Harbiye Nazırı ve Genelkurmay Başkanı olarak kabineye girmesi ve barış işlerini, ülke çıkarlarına uygun bir şekilde, hatta gerekirse Padişah ve Hükümet'i Anadolu'ya çekerek yürütme düşüncesi, gerçekleşemez¹⁵. Öte yandan Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nazırlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nı kendi üzerine alarak Mustafa Kemal Paşa'nın "umut kapısını aralık bırakmıştır"¹⁶. Sonradan Mustafa Kemal Paşa'nın yeni Hükümet üyeliği arayışları ve kulis çalışmaları olacaktır.

Bir proje gerçekleşmemiş, önerilen hükümet Mustafa Kemal Paşa'nın tam istediği biçimde kurulamamıştır. Bu dönemin hemen ardından Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Osmanlı'da Suriye'ye veda etmiştir. Suriye Vilayeti'nin elden gitmesi kesinleştikten sonra Mustafa Kemal Paşa da Ordularını Halep'in kuzeyine çekmiştir.

Suriye Vilayeti'nin merkezi Şam boşaltılmış¹⁷, Vali Tahsin Bey, 19 Ekim 1918'de Halep'ten Dâhiliye Nazırı Fethi Bey'e çektiği şifre telgraf ile Halep'e kadar geldiğini, artık işinin kalmadığını, Ordu'da direnişin kalmadığını, Mustafa Kemal Paşa'nın askeri, silahlı çatışmanın içerisine sokmak istemediğini, bildirmiştir¹⁸. Dâhiliye Nazırı Fethi Bey, bu

¹³ Oğuz Gülcan, *Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye'nin Oluşumu (1919–1920)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.17; M. Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in ...*, s. 154.

¹⁴ İsmail Sivri, *Atatürk'ün Ordu Komutanlığı*, Karacan Yay., İstanbul, 1981, s. 102; R. Doğanay, "Atatürk'ün Askeri Yaşamında Suriye Günleri", s. 203–204; M. Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in ...*, s. 155.

¹⁵ A. Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk...*, s.55; M. Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in ...*, s. 155.

¹⁶ F. Ergin, "Mütareke Kabineleri", s. 393; M. Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in ...*, s. 155.

¹⁷ Suriye Vilayeti'nin merkezi Şam, 1 Ekim 1918'de işgal edilmiştir, (O. Özsoy, *Saltanattan Cumhuriyet'e...*, s. 32).

¹⁸ BOA, Dosya Nu.:49-1, Gömlek Nu.:8, Fon Kodu: DH.KMS.4/3, Mustafa Kemal Paşa, "Anadolu'yu savunmak maksadıyla" Ordular Grubu'nu doğal bir savunma hattı olan "Toros'lara çekmeye" başlamıştır, (Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1984, s. 321; M. Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in ...*, s. 155-156).

telgrafa 20 Ekim 1918'de şifre ile verdiği cevapta, barış için gerekli girişimlere başlandığını bildirmiştir¹⁹.

Bu gelişmeler sonrasında kuzeye doğru İngiliz saldırıları başlamış, Halep'teki Türk Ordusu üç gün direnmiştir²⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın emrindeki 7'inci Ordu, 25–26 Ekim 1918'de Halep'ten çekilerek, Ordu Karargâhı Halep'in kuzeyindeki Katma'ya taşınmış, 26 Ekim 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın son muharebesi olan Katma Meydan Muharebesi'ni kazanmıştır²¹. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1918 akşamı Kilis'e gelmiştir²².

Daha sonra Ordu Karargâhı ile Adana'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu ile 7'nci Ordu Karargâhı'nın lağvedilmesi²³ üzerine; 8 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti emrine alındığına dair Padişah emriyle Harbiye Nezareti'nin yazısı gönderilmiştir²⁴. Bunun üzerine 10 Kasım 1918'de İstanbul'a gitmek üzere Adana'dan ayrılmıştır²⁵. 13 Kasım 1918'de²⁶ İstanbul Haydarpaşa İstasyonu'na trenle gelen Mustafa Kemal Paşa, "Mutemet Adamı" Dr. Rasim Ferit (Talay) ve bir merasim takımı tarafından karşılanmıştır. Haydarpaşa'da İstanbul'u işgale gelen düşman gemilerinin geçişi karşısında üzüntülerini dile getirmiş, "*Hata ettim, İstanbul'a gelmemeliydim, ne yapıp yapmalı Anadolu'ya dönmenin çarelerine bakmalı*" demiştir. Bu arada Yaveri Cevat Abbas (Gürer)'a düşman gemilerini kastederek; meşhur "*geldikleri gibi giderler*" sözünü söylemiştir²⁷. Düşman gemilerinin geçişi bittikten sonra²⁸ Mustafa

¹⁹ BOA, Dosya Nu.:49-1, Gömlek Nu.:8, Fon Kodu: DH.KMS.4/3; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in** ..., s. 155-156.

²⁰ R. Doğanay, "Atatürk'ün Askeri Yaşamında Suriye Günleri", s. 202–203; ; M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in** ..., s. 155-156.

²¹ Cemal Kemal, "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, 5–45 Bahar 2010, s.58–59; Mustafa Şahin ve Cemile Şahin, "Suriye'nin Son Osmanlı Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa İle Buradaki Çalışmaları", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, (Aralık 2011), 1-27, s. 19-20.

²² Süleyman Hatipoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Sonunda Halep Sokak Muharebeleri ve Mustafa Kemal Paşa", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı: 42, Kasım 1998, s. 1172–1173; M.Şahin ve C.Şahin, "Suriye'nin Son Osmanlı Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in...", s. 19-20.

²³ Turhan Olcaytu, **Devrimimiz İlkelerimiz**, Ajans-Türk Yayınları, Ankara, 1998, s. 261.

²⁴ Cemalettin Taşkiran vd., **Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1999, s. 3-5.

²⁵ İ. Sivri, **Atatürk'ün Ordu Komutanlığı**, s. 102.

²⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın Mondros Mütarekesi sonrası emperyalizmle mücadelesi bu tarihlerde başlamış, çok uzun yıllar devam etmiştir, (Mustafa Oral, "Emperyalizm Karşısında İlk Bağımsızlık Mücadelesi: Türk Kurtuluş Savaşı" **Atatürk ve Atatürkçü Düşünce**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 188).

²⁷ Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1999, Ankara, 1988, s. 118-119.

²⁸ Düşman gemilerinin geçişi tamamlanıncaya kadar deniz trafiğine izin verilmediğinden Mustafa Kemal Paşa saat 3'e kadar Haydarpaşa'da beklemek zorunda kalmıştır.

Kemal Paşa, Yaveri Cevat Abbas ve Dr. Rasim Ferit (Talay) Bey ile birlikte saat 3'ten sonra Kartal İstimbotu ile Galata'ya geçmişler ve oradan da Perapalas Oteline²⁹ yerleşmişlerdir³⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın Pera Palas Otelini tercih etmesinin nedeni; buradan hem sarayda ve hükümette olup bitenleri haber alabileceği, hem de İngiliz ve Fransızların faaliyetlerinden haberdar olabileceği bir konumda olmasından dolayı tercih edilmiştir. Ne yapacağına karar verebilmesi için iki yandan da olup bitenleri bilmesi gerekmektedir. Ancak otelin faturaları ağır gelmeye başlamış böylece şartların da zorlamasıyla-Perapalas'tan çıkmak zorunda kalmıştır³¹. Mustafa Kemal Paşa Perapalas'ta kaldığı günlerde ve sonrasındaki Şişli günlerinde salonlarda ve Beyoğlu, Şişli caddelerinde "bozguna ve her şeyin bitmesine rağmen" daima gururla ve temiz üniforması ile dolaşmıştır³².

1. Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'de Kaldığı Ev ve O Dönemdeki Ortam

Mustafa Kemal Paşa, birkaç gün sonra Halep'te evlerinde misafir kaldığı yakın dostu Salih Fansa'nın otele kadar gelerek evinde misafir kalması için davet etmesi üzerine, Perapalas Otelinden ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Beyoğlu Hava Sokağında Salih Beyle eşi Selma Fansa'nın oturduğu ve Cebel-i Lübnan eski Mutasarrıfı Franko Paşa'nın sahibi bulunduğu apartmanın dördüncü katında misafir kalmıştır. Burada kendisine gayet güzel döşenmiş, alafranga bir salon hazırlanmıştır. Burada iken bir akşam ev sahibesi Selma Fansa'ya "*bana bir kuru fasulye pişiriniz, ne yapayım, çok severim, mübareğe mektepte iken alıştım*" diyerek mütevazı talebini iletmıştır. Burada iken bir ara rahatsızlanan Mustafa Kemal Paşa'yı annesi Zübeyde Hanım sık sık ziyarete gelmiş, iyi bakıldığını görünce her defasında memnun ayrılmıştır³³.

Mustafa Kemal Paşa'nın Fansaların evindeki misafirligi sona ermiş³⁴, 2 Aralık 1918'de Şişli'de Ermeni Madam Annik Kasabyan'ın üç katlı evini kiralamıştır. O günlerde annesi Zübeyde Hanım'la kız kardeşi Makbule, Beşiktaş'ta Akaretler Mahallesi'ndeki bir evde oturmaktadırlar. Mustafa Kemal Paşa Şişli'ye taşınırken annesi ve kız kardeşini de yanına almış, evin üçüncü katını onlara ayırmıştır. Kendisi orta katta oturmuş, bu katın

²⁹ Mustafa Kemal Paşa otelde Çanakkale'de karşılıklı olarak savaştıkları Anzak Kolordusu Komutanı General Birdwood ile görüşmüş, Çanakkale'den bahsetmişlerdir. Sonradan General Birdwood mareşal rütbesi ile Atatürk'ün Ankara'daki cenaze törenine katılmıştır, (Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş ve Sonrası**, (Yayına Hazırlayan: Oğuzhan Dalkıran), Eylem Yayınları, Ankara, 2008, s. 104).

³⁰ Sadi Borak, **Atatürk**, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, 2004, s. 179-181.

³¹ İsmet Bozdağ, **Atatürk'ün Evrensel Boyutları**, Emre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 27.

³² Falih Rifki Atay, "Atatürk", **Vatan Gazetesi**, 10 Kasım 1954, s. 1, 5.

³³ S. Borak, **Atatürk**, s. 183-184.

³⁴ Bu dönemde İstanbul'un işgali sonrası tutuklamalar başlamış, Mustafa Kemal Paşa'da "tutuklamalardan ürktüğü için" yeni bir eve taşınma gereği duymuş, böylece Şişli'deki evine taşınmıştır, (Erol Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal**, Alfa Yay., İstanbul, 2008, s. 449).

arka bahçeye bakan odasını da yatak odası olarak kullanmıştır. Büyük salonu, toplantı odası olarak ayırmıştır. Alt katta ise yaveri kalmıştır³⁵. Evin bodrum katı da kömürlük, çamaşırhane ve mutfak olarak kullanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa 16 Mayıs 1919'da Samsun'a hareketine kadar bu evde oturmuştur³⁶.

Aslen 1908 yılında yaptırılan bu ev, daha sonra Tahsin (Uzer) Bey tarafından 40.000 liraya satın alınmıştır³⁷. Tahsin (Uzer) Bey'in 3 Aralık 1939'da ölümü sonrası; İstanbul Belediyesi 1942 yılında İnkılâp Müzesi kurmak amacıyla Tahsin Uzer'in eşi Hatice Mediha Hanım'dan satın almıştır³⁸. İstanbul Belediyesi evde, onarımlar yaparak 1943 yılında İnkılâp Müzesi olarak ziyarete açmıştır³⁹. 1960 askeri yönetimi sırasında Belediye Başkanı Refik Tulga'nın girişimiyle binada yeniden onarım yapılmıştır. 9 Ocak 1962'de kısmi bir yangın geçiren bina, Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü yaklaşırken yeniden büyük çaplı bir onarım daha görmüştür. Yapılan bakımda binanın kapı tokmaklarından camlara kadar, Atatürk dönemini yansıtacak şekilde 1910'lu yılların üslubuna uygun olarak onarılmış, 19 Mayıs 1981'de Atatürk Müzesi olarak yeniden açılmıştır⁴⁰.

Müzedede, Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar yaşamına ait fotoğraflar, elbiseleri ve kullandığı eşyalar, Atatürk inkılablarıyla ilgili belgeler, Milli Mücadele ve Atatürk tabloları yer almaktadır⁴¹. Binanın girişinde; Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ile Atatürk'ün bir yazısı, yemek odasında Milli Mücadele ile ilgili tablolar, oturma odası

³⁵ M.Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in...**, s. 156.

³⁶ Alev Coşkun, **6 Ay, İşgal, Hüzün, Hazırlık**, 21. Baskı, Cumhuriyet Kitaplığı Yay., İstanbul, 2013, s. 292.

³⁷ Vates Yeghian, **Malta Belgeleri**, Çev.: Jülide Değirmenciler, Belge Yay., İstanbul, 2007, s. 206; M.Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in...**, s. 346; Tahsin (Uzer) Bey'in -Atatürk'ün de ikamet ettiği-konağının Tahsin (Uzer) Bey tarafından hazırlanmış bir planı Ek-1'dedir. Evin yine Tahsin Bey'e ait olduğu dönemdeki bir fotoğrafı Ek-2'de, Daha sonraki yıllarda evin cumbası üzerine yazılan Osmanlıca bir kitabesi Ek-3'de, Kitabenin günümüz Türkçesine çevrilmiş hali Ek-4'de, Binanın Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli günlerindeki kullanış krokisi Ek-5'de, Evin 1943 yılında müze olarak ilk açılışına ilişkin fotoğraf Ek-6'da, Müze olan evin 1981'de bakım sonrası açılış günlerinde çekilmiş bir fotoğrafı Ek-7'de, 2014 yılında bakıma alınan binaya ait iki fotoğraf Ek-7 ve 8'de sunulmuştur.

³⁸ Tahsin Bey bu evi, 1918'de Suriye Valiliği dönüşünde satın almıştır. Bu konak; Tahsin Bey'in bir sağlık gönüllüsü olan eşi, Hatice Mediha Hanım tarafından hastane yapılarak Devlet'e hibe edilmek istenmiştir. Hatice Mediha Hanım bu konuda Tahsin Bey'i epeyce zorlamıştır. Hatta eşi Tahsin Bey'e "*evden kiraya çıkalım, ben bu evi hastane yapıp devlete hibe edeceğim*" diye ısrarda bulunmuştur. Ancak evin fiziki özellikleri uygun olmadığından bu proje gerçekleştirilememiştir, (Sırma-Tahsin Yıldırım Uzer Görüşmesi, Ankara, 21.07.2008; M.Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in...**, s. 346).

³⁹ Mehmet Önder, **Atatürk Evleri ve Atatürk Müzeleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998, s.20; M.Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in...**, s. 347.

⁴⁰ <http://www.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=237>, (Erişim tarihi: 29.03.2008).

⁴¹ M. Şahin, **Hasan Tahsin Uzer'in...**, s. 346; <http://www.evdose.com/tur/mimari/mim0005.html>, (Erişim tarihi: 29.03.2008).

duvarlarında Atatürk'ün doğumundan I'inci Dünya Savaşına kadar, hayatına ait fotoğraflar vardır. Birinci kattaki yatak odası, çalışma odası ve diğer odalar, Atatürk'ün kullandığı eşyalar ve elbiseleri, Milli Mücadele yıllarına ait fotoğrafları, inkılâplarıyla ilgili belgeler sergilenerek donatılmıştır. İkinci kattaki odalarda; Atatürk'ün ölümü ile ilgili fotoğraflar, tablolar, Atatürk'le ilgili belge ve bilgiler sergilenmektedir. Üçüncü katta ise; Atatürk hakkında yazılmış çeşitli kitaplar, ölümüne ait fotoğraflar, gazeteler, bir kavanoz içerisinde Anıtkabir'den getirilmiş toprak bulunmaktadır⁴².

Daha sonraki yıllarda bu evde yaşanan hatıraları, Tahsin (Uzer) Bey'in torunu ve Eski Bayındırlık ve İskân Bakanı ve Eskişehir Milletvekili Celalettin Uzer'in oğlu Tahsin Yıldırım (Uzer) Bey'den dinleme fırsatı bulunmuştur. Atatürk, Uzer ailesinin sofralarına sık sık konuk olmuştur. Hatta o kadar hoşuna gider ki Atatürk: "*Tahsin, senin sofranda kuş sütü bile eksik değil*" diye sık sık beğenisini ifade etmiştir. Bunlardan birinde sofraya kurulmuş Atatürk beklenmektedir. Sofrada her şey mevcuttur. Yani "kuş sütünün eksik olmadığı" cinsten. Fakat son anda akşamüzeri, Tahsin Bey sofradaki üzüm çeşitliğini artırmak istiyor. Elinde cam kâse ile satıcının tezgâhından eğilmiş üzüm seçerken arkasından birisi "Tahsin" diye sesleniyor. Tahsin Bey arkasına hızla döndüğünde Atatürk ile göz göze gelmiştir. Ve heyecandan elindeki cam kâse elinden düşüp kırılmıştır⁴³.

Atatürk'ün uşağı Cemal Granda'nın anlattığına göre; Atatürk yine 10 Ağustos 1929'da kalabalık bir grupla Tahsin Bey'e misafir olmuştur. Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Salih Bozok, Hasan Cavit, Ruşen Eşref Üneydin, Falih Rıfkı Atay'ın da bulunduğu gruba on kişilik sofraya kurulmuştur. Granda; "*Tahsin Uzer, Atatürk'ün çok sevdiği arkadaşlarından biriydi. Onun evine sık sık gitmek isterdi*" diyerek Atatürk'ün Uzer ailesine olan teveccühünü aktarmıştır⁴⁴. İşte Mustafa Kemal Paşa'nın ikamet ettiği ve Anadolu'daki istiklal kıvılcımını planladığı yer bu evdir⁴⁵.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Şişli'de bulunduğu dönemde bir de ticaret girişiminde bulunmuştur. Şişli'deki evinde yapılan görüşmelerde, "*tath dilinden ve kıyafetinden*" etkilenerek, "*dolandırıcı*" bir tüccarla birlikte -askerlikten başka hiçbir iş yapmamış Mustafa Kemal Paşa ve asker arkadaşları- ortak bir şirket kurmaya karar vermişlerdir. Şirkete Mustafa Kemal Paşa onbin lira, Fethi (Okyar) Bey onbin lira, Yaver Cevat Abbas (Gürer) Bey bin lira koymuşlardır. Senet dahi almadan verdikleri paralar gitmiş, yalnız Yaver Cevat Abbas Samsun'a hareketten bir gün evvel "*tehdit yolu ile*"

⁴² M. Önder, *Atatürk Evleri...*, s. 20; M.Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in...*, s. 346.

⁴³ Sırma-Tahsin Yıldırım Uzer Görüşmesi, Ankara, 21.07.2008; M.Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in...*, s. 345.

⁴⁴ Cemal Granda, *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri*, (Yayına Hazırlayan: Hakan Pala), Anekdot Yayınları, Ankara 2008, s. 57.

⁴⁵ Bu eve, Atatürk 1927-1933 yılları arasında her yaz 5-6 kez ve toplamda en az 30 kez kalabalık heyetlerle gelerek Tahsin Uzer Bey'i ziyaret etmiştir. Hatta Tahsin Bey'in kayınpederi Eski Yargıtay Başkanlarından Hacı Hulusi Bey'i bu evde ziyaret etmiş ve elini öpmüştür.

parasının bir miktarını geri alabilmiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın bu girişimi hüsrarla sonuçlanmıştır⁴⁶.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'yı almayan fakat yakın arkadaşlarının bulunduğu Ahmet İzzet (Furğaç) Paşa Hükümeti 8 Kasım 1918'de istifa etmeden⁴⁷ önce 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mütareke'yi Hükümet ve Devlet adına Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey başkanlığında bir heyet imza etmiştir⁴⁸.

8 Kasım 1918'de görevden çekilen Ahmet İzzet (Furğaç) Paşa'nın yerine 11 Kasım 1918'de yeni hükümeti kurmakla Tevfik (Okday) Paşa görevlendirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a geldiği 13 Kasım 1918 günü eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret ederek yeni hükümete güvenoyu verilmemesi için çalışmayı, onun yerine kurulacak hükümette kendisine Harbiye Nezareti'nin verilmesini istemiştir⁴⁹. Bu konuda mutabık kalımdan sonra Tevfik Paşa Hükümeti'nin programının okunacağı ve güven oylamasının yapılacağı 18 Kasım 1918'de Meclis-i Mebus an'ında Mebuslarla görüşerek Hükümet aleyhinde kulis yapmıştır. Ancak kendisine söz veren Mebuslar Hükümet'e güvenoyu verdiklerinden Mustafa Kemal Paşa'nın hükümete girerek İstanbul üzerinden vatani kurtarma düşünceleri sona ermiştir⁵⁰. Bundan sonra Anadolu'ya geçerek vatani kurtarma ve yeni bir rejimin temellerinin atılması yolunda çalışmalar başlayacaktır.

2. Mustafa Kemal Paşa'nın Vatan'ın Kurtarılması Yolunda Şişli'deki Çalışmaları

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da ve Şişli'de bulunduğu müddetçe, milli kurtuluş hedef alan birçok çalışma yapmış, güvendiği arkadaşlarıyla bir araya gelerek kurtuluş planlarıyla uğraşmıştır⁵¹. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un düşman işgali altında bulunduğu bu karanlık günlerde, Şişli'deki evinde arkadaşlarıyla birlikte sık sık gizli toplantılar yapmıştır⁵². Burası "eylemlerin planlandığı gerçek bir karargâh" olmuştur⁵³. Bu toplantılara katılan arkadaşları, Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Rauf Bey, Fethi Bey, Refet Paşa, zaman zaman İsmet Bey'ler ile birlikte toplanarak Milli Mücadele'nin

⁴⁶ E. Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal**, s. 450-451.

⁴⁷ A. Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk...**, s. 60.

⁴⁸ A. Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk...**, s. 55-56; Rauf Bey, Mondros Mütarekesi'ni imzalamanın duygusallığını, ömür boyu unutamamıştır. Hatta sırf bu yüzden Lozan'a başdelege olarak gidip, Mondros Mütarekesi ile Millet'e verdiği zararı telafi etmek istemiştir. "Arkadaşlarının Atatürk'ten Kopuşuna İsmet Paşa, 'Rauf'un Öfke Anı' Demişti", **Yakın Tarihimiz Dergisi**, 16, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul, 1962, s. 154-155.

⁴⁹ Ahmet İzzet Paşa hatıratında; Mustafa Kemal Paşa'nın Tevfik Paşa Hükümeti'nin güvenoyu alamaması durumunda, kendisinin başkanlığında kurulacak bir "vükela heyetinde Mustafa Kemal Paşa'nın da Harbiye Nazırı olacağını" belirtmiştir, (Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C:2, (Y.H.: Süheyl İzzet Furğaç, Yüksel Kanar), Nehir Yay., İstanbul, 1983, s.47-48).

⁵⁰ S. Borak, **Atatürk**, s. 181.

⁵¹ U. Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar...**, s. 119.

⁵² Özellikle Asker arkadaşları ile yapılan bu görüşmeler ve toplantılar oldukça uzun sürmüş, bazen gece geç saatlere kadar devam etmiştir, (İ. Bozdağ, **Atatürk'ün Evrensel Boyutları**, s. 27).

⁵³ E. Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal**, s. 438.

esaslarını oluşturmuşlardır⁵⁴. Bu esaslar “*maceradan uzak*” mantıklı ve aşama aşama gerçekleşecek planı ihtiva etmektedir⁵⁵. Aslında bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'da hâkim olan görüş; “*milli egemenliğe dayanan yeni bir Türk devleti kurmaktır*”⁵⁶. Mustafa Kemal Paşa Şişli günlerini; kafasında belirginleşmiş bulunan kurtuluş reçetesini başkalarına anlatmaya ve kabul ettirmeye çalışarak geçirmiş ve bunda da muvaffak olmuştur⁵⁷.

Şişli günlerinin ayrıntılarına gelince; Mustafa Kemal Paşa, 15 Kasım 1918'de ve 20 Kasım 1918'de Sultan Vahdettin ile görüşmüştür⁵⁸. 22 Şubat 1919'da Şişli'deki evinde Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile görüşmüştür. Ona “*bütün düşüncelerini*” açmış ve kabul ettirmiştir⁵⁹. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa yapılan görüşmelere ilişkin şu ayrıntılara yer vermiştir: “*Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde yaptığımız sohbet ve müzakerelerde bunun (Milli Mücadeleye girişmek için Anadolu'ya geçmenin) da kolay olmadığını anlamıştık. Birçok yüksek mevki sahibi zevatla görüşülmüş ve konuşulmuştu. İçlerinden yalnız eski Bahriye Nazım Rauf (Orbay), Jandarma Umum Kumandanı Miralay (Albay) Refet (Bele) Beylerle bazı fırka (tümen) kumandanları ve erkân-ı harp re-isleri (kurmay başkanı) Anadolu'da bilfiil (fiili olarak) vazife almayı kabul etmişlerdi*” demıştır⁶⁰.

27 Şubat 1919'da Vakit Gazetesi'nde “*Mustafa Kemal Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne tayin edileceğine dair temenni niteliğinde*” bir haber yayınlanmıştır⁶¹. Şubat 1919 sonlarında “*teklif edilen 4'üncü Ordu Komutanlığı görevini kabul etmediği gerekçesi*” ile yaveri, makam otomobili emrinden alınmış ve Ordu Komutanlığı tahsisatı kesilmiştir⁶². 4 Mart 1919'da “*İtilafçı dostu, İttihatçı düşmanı ve Milli Mücadele'ye karşı daima hasımane bir tutum izleyecek olan*” Damat Ferit Paşa'nın Birinci Hükümeti kurulmuştur⁶³.

⁵⁴ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, Ankara, 1995, s. 180; Cemile Şahin ve Mustafa Şahin, “Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin Düşünce Boyutunun Uygulamaya Yansımaları Süreci” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 27, (2013-Güz), 137-166, s. 142-143.

⁵⁵ Nabi Şensoy, “Atatürk ve Modern Türkiye” **Atatürk ve Modern Türkiye**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2001, s. 358.

⁵⁶ Günay Çağlar, “Atatürk, Milli Mücadele, Milli Birlik ve Beraberlik Atatürk ve Erzurum Kongresi”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 10 Kasım 2000, s. 51.

⁵⁷ İ. Bozdağ, **Atatürk'ün Evrensel Boyutları**, s. 27-29; Muammer Yüzbaşıoğlu, **Atatürk'ü Anmak**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s.24.

⁵⁸ A.Coşkun, **6 Ay...**, s.49, 56.

⁵⁹ E. Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 180.

⁶⁰ Edip Semih Yalçın, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 28, 173-206, s. 198.

⁶¹ S. Borak, **Atatürk**, s. 188-189

⁶² S. Borak, **Atatürk**, s. 189-190.

⁶³ E. Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 160.

14 Mart 1919'da Hukuk-u Beşer Gazetesi'nde Ordu Komutanlarına hakaret edilmiş, bu yazıya o sırada Ordu Komutanı mevkiinde bulunan Mustafa Kemal Paşa 25 Mart 1919 tarihli Vakıf Gazetesi'nde cevap vermiştir. Bu yazı sebebiyle Mustafa Kemal Paşa'ya Hukuk-u Beşer Gazetesi sahibi Mevlanzade Rifat tarafından hakaret davası açılmıştır⁶⁴.

30 Mart 1919'da Şişli'deki evinde O sırada İstihzarat Sulhiye Komisyonu'nda⁶⁵ görevli bulunan Kurmay Yarbay İsmet (İnönü) Bey⁶⁶ görüşmesi yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın "*sırdaşlarımdan biri*" dediği İsmet Bey'i kabulünde "*hiçbir sıfat ve salahiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtuluş çarelerini aramaktan*" bahsetmiştir. Bu konuda İsmet Bey'in fikrini sorduğunda İsmet Bey uzun uzun düşündükten sonra "*yollar çok, mntıklar çok*" demiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa'ya destek olacağını ifade etmiştir⁶⁷. Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Bey'in ikinci görüşmesi İsmet Bey'in Süleymaniye'deki evinde gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey'e "*ben (Anadolu'da) yerleşinceye kadar sen de bana yardım edeceksin ve iş başladığı vakit yanıma geleceksin*" demiştir. Bu teklifi İsmet Paşa tereddütsüz kabul etmiştir⁶⁸. Mustafa Kemal Paşa, "*beraber çalışacak olanların, yapılanlardan başka bir şey yapılmak ihtimali kalmadığına inanmaları için*" İstanbul'da 4-5 aylık süre kaldığını ifade etmiştir⁶⁹.

11 Nisan 1919'da Şişli'deki evinde Kazım Karabekir Paşa'yı kabul etmiştir. Bu görüşmede Kazım Paşa, Erzurum'daki 19'uncu Kolordu Komutanlığına tayin edildiğini ve bu durumun kendisini hoşnut etmediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa "*Erzurum'a gitmeyi bilhassa tavsiye ederim, gidiniz ve orada teşkilat yapınız.*"

⁶⁴ Mustafa Kemal Paşa'yı bu davada Avukat Saadetin Ferit Bey savunmuş, Mustafa Kemal Paşa avukattan davayı kazanmasını değil, kendisine vakit kazandırmasını istemiştir. 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrıldığı gün dava hala sonuçlanmamış, bilahare 1925'de Avukatla karşılaşmalarında mahkûmiyet almadığını öğrenmiştir, (S. Borak, **Atatürk**, s. 191-198).

⁶⁵ İsmet Bey bu göreve 29 Aralık 1918'de atanmıştır, (S. Borak, **Atatürk**, s. 217); Bundan önce Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetinde Ordu Kurmay Başkanı ve Kolordu Komutanı görevlerinde bulunmuştur.

⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa, İsmet (İnönü) Bey'in fikirlerine daima itimat etmiş, çeşitli defalar Şişli'deki evine çağırıldığı gibi aniden İsmet Bey'in evine giderek fikir alışverişinde bulunmuştur. Daha önceden beraber görev yaptıklarından İsmet Bey'e daima güvenmiş ve Anadolu'ya geçme planından bahsetmiştir. Mustafa Kemal Paşa "İsmet'in yanında her zaman kendimi rahat hissettim ve ona daima güvendim" diyerek daha sonraki yıllardaki yol arkadaşını da hangi esaslarla belirlediğini ifade etmiştir (Erol Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, Alfa Yay., İstanbul, 2005, s. 115, 128-130).

⁶⁷ Falih Rıfkı Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs**, Yenigün Haber Ajansı Yay., İstanbul, 1999, s. 148-149; E. Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 180.

⁶⁸ F.R. Atay, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri...**, s. 148.

⁶⁹ E. Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, s. 127-129.

Yakında benim size katılmam muhakkaktır" diyerek Kazım Karabekir Paşa'yı bu göreve razı etmiştir⁷⁰.

17 Nisan 1919'da yine Şişli'deki evinde Rauf (Orbay) Bey'i kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da girişilecek hareketi Rauf Bey'e de anlatmış, aynı gün bir fotoğrafını "*kardeşim Rauf Bey'e*" ithafıyla hediye etmiştir⁷¹.

27 Nisan 1919'da Sadrazam Damat Ferit Paşa ile görüşmüş, Sadrazam verilecek yeni bir görev için "*İttihatçı olmadı*" teminatını almak istemiş, Mustafa Kemal Paşa'da Sadrazam'ı kuşkulandırmamak için istenen teminatı vermiştir. Mustafa Kemal Paşa kendisine tevcih edilecek "*müfettişlik işini*" olacağa bırakmak istememiştir. Müfettişlik atamasının gerçekleşmesi yolunda "*politik ve fikri cephelelerde*" mücadele vermiştir⁷².

29 Nisan 1919'da Harbiye Nazırı Şakir Paşa ile makamında görüşmüştür. Görüşme esnasında Nazır, Mustafa Kemal Paşa'ya "*Türklerin Rumlara yaptığı baskıyı yerinde incelemek ve önlemek maksadıyla Karadeniz Bölgesine müfettiş olarak gönderilmesinin kararlaştırıldığını*" bildirmiştir⁷³. Anadolu'da görev alma düşüncesinden yola çıkarak Mustafa Kemal Paşa, Şakir Paşa görüşmesi öncesinde Ali Fuat (Cebesoy) Paşa tarafından akrabası Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey⁷⁴ ile tanıştırılmıştır. Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Bahriye Nazırı Avni Paşa ile birlikte Şişli'deki evinde ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın "aradıkları adam" olduğu konusunda mutabakata varılmıştır. Daha sonra Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey vasıtası ile Padişah, Bahriye Nazırı Avni Paşa, Harbiye Nazırı Şakir Paşa⁷⁵ ile görüşme ve nihayet "*Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'da tırmanışa geçen Pontus Rum ve Ermeni hareketlerini kaynağının öğrenilmesi ve adı geçen bölgedeki asayişin sağlanması amacıyla*"⁷⁶ 29 Nisan 1919'da 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği teklif edilmiştir⁷⁷. Bu teklifi amacına uygun bulan Mustafa Kemal Paşa, görevi kabul etmiş ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın da muvafakati ile 30 Nisan 1919'da⁷⁸ Padişah Vahdettin tarafından

⁷⁰ E. Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 180.

⁷¹ S. Borak, **Atatürk**, s. 199; E. Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal**, s. 457.

⁷² Zekeriya Türkmen, **Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal, (Ekim 1918-Ocak 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, s.64.

⁷³ S. Borak, **Atatürk**, s. 201; E. Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 221; C. Şahin ve M. Şahin, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...", s. 143.

⁷⁴ Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın ağabeyinin kayınpederidir. Bu görüşmeye Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa da aracılık etmiştir, (E. Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, s. 150).

⁷⁵ Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Bahriye Nazırı Avni Paşa'nın damadıdır, (E. Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, s. 150).

⁷⁶ C. Taşkiran vd., **Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı...**, s. IV, 6-12.

⁷⁷ Mondros Mütarekesi gereği Orduların başına kumandan/komutan tayini yerine "müfettişlik" unvanı ile atanması tercih edilmiştir. Bunda maksat "barış ordusu", "ıslahat ordusu" görünümü vermektir.

⁷⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayin edilmesine ilişkin Harbiye Nezareti yazısı 30 Nisan 1919 tarihlidir, (C. Taşkiran vd., **Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı...**, s. 12-14).

ataması onaylanmıştı⁷⁹. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu yolları açılmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta, Ekim 1919'da Samsun'a gidişini Kılıç Ali'ye şöyle anlatmıştır: *“Ben tasarladığım programımı Şişli'deki evimin bir köşesinde oturarak ve birtakım pestenkerani anasırla görüşerek tatbik edebileceğime kani olmadığım içindir ki doğrudan doğruya milletle temasa gelmek istedim. Cevherini çok âlâ bildiğim ve çok sevdiğim doğrunun içinde ve onunla birlikte hareket etmeyi daha faydalı, hatta çok lüzumlu gördüm. Senelerden beri ıstırap içinde bulunan Anadolu'nun derhal varlığına karışmak elbette ki daha salim bir düşünce idi. Bundan dolayı 3'üncü Ordu Müfettişliğine tayinimi temin ettim...”* demiştir⁸⁰.

Mustafa Kemal Paşa tarafından daha sonraki yıllarda 10 Ocak 1922'de gazeteci Ahmed Emin Yalman'a verilen ve Vakit Gazetesi'nde yayımlanan mülakatında bu süreci şöyle anlatmıştır: *“İstanbul'da cereyan eden hallerden, yapılan teşebbüslerden, hele durumun ne kadar vahim ve feci olduğundan milletin haberi yoktu. İstanbul'da oturup milleti uyarmak imkânı kalmamıştı. Bu sebeple yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp milletin içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim. Bunun şeklini düşündüğüm ve bazı arkadaşlarla müzakere ettiğim sıradaydı ki Hükümet, beni ordu müfettişi olarak Anadolu'ya göndermeyi kabul etti. Bu teklifi derhal memnunlukla kabul ettim”* demiştir⁸¹.

Mustafa Kemal Paşa 1 Mayıs 1919'da Kurmay Albay Kazım (Dirik) Bey ile Kazım Bey'in Pangaltı'daki evinde görüşmüş, Kazım Bey'e Müfettişlik Kurmay Başkanlığı görevini teklif etmiş, bu teklif Kazım Bey tarafından tereddütsüz kabul edilmiştir. Ertesi gün 2 Mayıs 1919'da Erkan-ı Harbiye Riyaseti'nde buluşmuşlar ve Müfettişlik kadrosunu belirlemişlerdir⁸².

6 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa “9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi ve Fahri Yaver Hazret-i Şehriyari” unvanını kullandığı yazı ile Müfettişliğin görev ve yetkilerinin kroki ile kendisine bildirilmesini Harbiye Nezareti'nden istemiştir⁸³.

7 Mayıs 1919'da Harbiye Nezaretince sevk edilen⁸⁴ 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği⁸⁵ Yönetmeliği aynı tarihte Meclis-i Vükela tarafından onaylanmıştır. Söz konusu yönetmeliğe göre 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın

⁷⁹ U. Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar...**, s. 125-126; C. Şahin ve M. Şahin, “Düşünmeden Eyleme: Türk Devriminin...”, s. 143-144.

⁸⁰ Kılıç Ali, **Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor**, Sel Yay., İstanbul, 1955, s.12.

⁸¹ Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, (Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), C:1, (1888-1922), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yay., İstanbul, 1997, s. 717.

⁸² Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2001, s.124-132.

⁸³ C. Taşkiran vd., **Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı...**, s. 15-17.

⁸⁴ C. Taşkiran vd., **Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı...**, s. 21-25.

⁸⁵ 12 Haziran 1919 tarihinden itibaren “3'üncü Ordu Kıtaatı Müfettişliği” olarak değiştirilmiştir.

yetkileri⁸⁶ askeri yönden bölgenin “başkomutanı”, sivil yönden “genel vali” yetkilerine haiz duruma gelmiştir. 7 Mayıs 1919'da söz konusu yönetmelik askeri ve mülki makamlara şifreli bir genelge ile gönderilmiştir⁸⁷.

10 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa yine “9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi ve Fahri Yaver Hazret-i Şehriyari” imzası ile Sivas'taki 3'üncü Kolordu Komutanlığına gönderdiği şifre telgrafta “*Samsun'a hareketinin yakın olduğunu ve kendisini Samsun'da karşılamasını*” bildirmiştir⁸⁸.

14 Mayıs 1919'da Samsun'a hareketinden iki gün evvel, Hüseyin Rauf ile birlikte Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan Ali Fethi (Okyar) Bey'i ziyaret etmiş⁸⁹ ve Anadolu'da Millî Mücadele hareketi başlatmak üzere planı olduğunu söylemiştir. Güven dolu ve iyimser tutumu ile arkadaşlarının kalbine su serpmiştir⁹⁰.

14 Mayıs 1919'da aynı gün, veda etmek üzere Erkan-ı Harbiye Umumi Riyaseti'ne gitmiş, orada istifa etmiş olan Fevzi (Çakmak) Paşa⁹¹ ve halefi Cevat (Çobanlı) Paşa ile birlikte görüşme fırsatı bulmuştur. Yeni Genelkurmay Başkanı Cevat (Çobanlı) Paşa'dan Konya yakınlarında bulunan ve Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın komutasında bulunan 20'nci Kolordu Komutanlığının Ankara'ya yaya olarak hareket etmesi için emir vermesini istemiştir. İkinci olarak doğrudan Genelkurmay Başkanı ile muhabere edebilmesi için kendisine özel bir şifre tahsis edilmesini istemiştir. Her iki isteği de kabul edilmiştir⁹². Mustafa Kemal Paşa'nın halef-selef Genelkurmay Başkanları Cevat (Çobanlı) Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa ile görüşme sonrasında aldıkları kararlar doğrultusunda, “*durmadan çalışacaklarına üçü birden ant içtiler*”⁹³. Türk tarihine “*Üçler Misakı*”, “*Üçlerin Andı*,

⁸⁶ 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğinin geniş yetkileri, büyük ölçüde Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenmiştir. Harbiye Nazırı Şakir Paşa talimatnameyi okuduktan sonra yetkilerin genişliğinden dolayı “imzalamaya çekinmiş” ve sadece mührünü basmıştır, (Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s.11-12).

⁸⁷ Salim Koca ve E. Semih Yalçın, “Mustafa Kemal Paşanın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genelkurmayının Rolü”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:X, Sayı 29, Temmuz, 1994, <http://www.atam.gov.tr/atam-dergisi/sayi-29>, (Erişim tarihi: 11.07.2014).

⁸⁸ C. Taşkırıan vd., **Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı...**, s. 38-40.

⁸⁹ Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'i tutuklu bulunduğu dönemde Mayıs 1919'da üç defa ziyaret etmiştir. Bunlardan birincisi Polis Müdürlüğü'nde, diğer ikisi ise Bekirağa Bölüğü'ndedir, (S. Borak, **Atatürk**, s.11-212).

⁹⁰ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları**, İş Bankası Yay., Ankara, 1999, s. 23; C. Şahin ve M. Şahin, “Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...”, s. 144.

⁹¹ Fevzi (Çakmak) Paşa; İzmir'e ve adalara asker çıkararak işgalci güçlere, Harbiye Nazırı Şakir Paşa adına “silahla karşı konulması emrini verdiği ve bu durumdan Harbiye Nazırı'nın haberdar olmadığını tespit edilmesi” sebebiyle istifa etmek zorunda kalmıştır, (S. Borak, **Atatürk**, s. 230).

⁹² Cihat Akçakayahoğlu, **Atatürk Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle**, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1988, s. 124.

⁹³ C. Akçakayahoğlu, **Atatürk Komutan, İnkılâpçı...**, s. 135.

Antlaşması” adıyla tarihe geçen bu şifahi yemin esnasında bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlara göre:⁹⁴

1. Üç müfettişlik bölgesine ayrılacak olan Ordu teşkilleri bir an önce tamamlanarak emir-komuta birliği sağlanacaktır.

2. Mümkün olduğu kadar silah, mühimmat ve malzeme Anadolu’ya geçirilerek İtilaf devletlerine teslim edilmeyecektir.

3. İstanbul’daki hükümet İngiliz işgal kuvvetlerinin elinde esir olduğundan İstanbul’dan verilecek emirler yapıyormuş gibi göstertilerek “Anadolu’da milli bir idare” teşkil edilmesi hedeflenecektir.

4. Milli galeyandan istifade edilerek Kuvay-ı Milliye oluşturulması ve milli iradenin buna dayandırılması esas alınacaktır.

5. Bundan sonra savunmada kalınmayarak işgalci düşmanlara karşı taarruz harekâtına geçilmesi prensibi uygulanacaktır.

14 Mayıs 1919’da yine aynı gün, Mustafa Kemal Paşa veda etmek üzere Babiâli’ye uğramıştır. Orada Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey’den Yunanlıların İzmir’e asker çıkaracaklarını öğrenmiştir. Meclis-i Vükela üyeleri nazırların üzerinde bu durumun şaşkınlığı ve öfkesi vardır. Bu görüşme esnasında Bahriye Nazırı Avni Paşa’dan⁹⁵ Bandırma Vapurunun kaptanına doğrudan emir verebilme konusunda yetki almıştır.⁹⁶

14 Mayıs 1919’da aynı günün akşamı Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi Cevat (Çobanlı) Paşa ile birlikte Sadrazam Damat Ferit Paşa’nın Nişantaşı’ndaki konağına akşam yemeğine davet edilmiştir. Davet sırasında Müfettişliğin yetkileri haritadaki Anadolu paftası üzerinden Sadrazam Damat Ferit Paşa’ya izah edilmiştir.⁹⁷

15 Mayıs 1919’da Samsun’a hareketinden bir gün önce Yıldız Sarayı’nda Sultan Vahidettin ile görüşmüştür. Sultan Vahidettin bu görüşme sırasında “Paşa, Paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi bu kitaba girmiştir”. Elini tarih kitabının üzerine koyarak ilave etmiştir. “Tarihe geçmiştir. Bunları unutun, asıl şimdi yapacağımız hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa, Paşa, devleti kurtarabilirsin” demiştir. Mustafa Kemal Paşa, Padişah’ın bu sözlerine “Hakkımda teveccüh ve itimadımıza arz-ı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime emniyet buyurunuz” şeklinde

⁹⁴ Zekeriya Türkmen, *Mütarekeden Milli Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa 1918-1919*, Bengi Yay., İstanbul, 2010, s. 106.

⁹⁵ Söz konusu Avni Paşa ile Suriye’de Mustafa Kemal Paşa’nın 7’nci Ordu Komutanı ve Yıldırım Orduları Grup Komutanı olduğu dönemde beraber görev yapmışlardır. Avni Bey ise Albay rütbesinde Menzil Umum Müfettişi olarak görev yapmıştır, (S. Borak, *Atatürk*, s. 238-240).

⁹⁶ S. Borak, *Atatürk*, s. 232-234.

⁹⁷ F.R. Atay, *Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri...*, s. 150-151; E. Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 224.

karşılık vermiştir. Padişah'ın huzurundan çıktıktan sonra Padişah'ın Yaveri Naci (Eldeniz) Paşa⁹⁸, Padişah'ın armağan edilen saati ve yanında altın bir de kurşun kalemi vermiştir. Ayrıca bu görüşme sırasında örtülü ödenekten bin lira⁹⁹ para verilmiştir¹⁰⁰.

15 Mayıs 1919 gecesini yani İstanbul'daki son gecesini Şişli'deki evinde annesi ve kız kardeşi ile geçirmiştir. Geceleyin sabaha kadar uyumamışlar, Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yapacağı işlerden maksadından uzun uzun söz etmiştir. Konuşma sırasında "...belki ölürüm, gelemem..." deyince annesi Zübeyde Hanım düşüp bayılmıştır. Bunun üzerine Dr. Rasim Ferit Bey çağırılmış, onun yardımı ile nihayet ayılabilmıştır¹⁰¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evi vatani kurtarmaya azmetmiş Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı vatanseverlerin toplantı yeri haline gelmiştir. Bu evin hemen karşısında İtalyan İşgal Kuvvetleri Komutanı Albay Roletto tarafından bir balo tertip edilmiştir. Prenses Mevhibe Celalettin Şişli'deki eve çağırılarak "*baloda kimlerin bulunduğu ve neler konuşulduğu konusunda*" bilgi toplaması maksadıyla görevlendirilmiştir. Prenses bunu emir telakki etmiş, fakat Mustafa Kemal Paşa "*emir değil, rica*" demiştir. Prenses Mevhibe Celalettin baloda gördüklerini "*kapıları açık duran yan odalar, sızmış kadınlar ve subaylarla dolu id*" şeklinde teferruatı ile anlatınca "*bunların sonu gelecek, bunların sonu gelecek*" diye tekrarlamıştır¹⁰². Nasıl olacağını soran Prenses "*onu şimdi söyleyemem, ama yakındır*" demiştir¹⁰³.

Prenses Mevhibe Celalettin'in aktardığına göre; "*Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evindeki toplantılar sıklaşmış, görüşmeler hararetlenmiştir. Bir plan kuruluyor ve vatani kurtarmak için gece gündüz çalışılmaktadır*"¹⁰⁴.

Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde arkadaşları ile yapılan toplantılar sonucunda bir takım kararlar alınmış, bazı esaslar belirlenmiştir. Belirlenen bu esaslar şöyledir:¹⁰⁵

⁹⁸ Naci (Eldeniz) Paşa, Atatürk'ün Harp Akademisi'nden hocasıdır.

⁹⁹ Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey; "örtülü ödenek (tahsisat-ı mesture) ten para verdim" diyerek bu tahsisatı teyit etmektedir, (S. Borak, **Atatürk**, s. 238).

¹⁰⁰ S. Borak, **Atatürk**, s. 207-211; E. Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 225.

¹⁰¹ A. Turan Oflazoğlu, **Mütarekeden Büyük Taarruza**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998, s. 55-56; E. Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal**, s. 483-484; H. Cevizoğlu, **İşgal ve Direniş 1919...**, s. 98-99.

¹⁰² Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), işgal altındaki İstanbul'u; -Tevrat'tan alınan bilgiye göre Lut ve İbrahim peygamberler döneminde Lut Peygamber'in doğru yola çağırmasına kulak asmayan ahlak bozuklukları yüzünden Allah'ın gazabına uğrayan Filistin diyarının iki büyük şehri olan- Sodom ve Gomore'ye benzetmiştir, (Cemile Şahin, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Türk Devrimi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999, s. 31-32).

¹⁰³ A.Coşkun, **6 Ay...**, s. 259-268; E. Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal**, s. 465-467.

¹⁰⁴ S. Borak, **Atatürk**, s. 245.

1. Terhisler derhal durdurulacak,
2. Silah, cephane ve malzeme düşmana verilmeyecek,
3. Genç ve muktedir kumandanlar birliklerinin başında bulunacak, İstanbul'dakiler Anadolu'ya yollanacak,
4. Milli mukavemet yanlısı olan sivil idareciler iş başında tutulacak,
5. Particilik kavgası engellenecek,
6. Halkın maneviyatı yükseltilecektir.

Alınan bu kararlar çerçevesinde arkadaşlarından Kurmay Albay Refet (Bele) Bey Sivas'taki 3'üncü Kolordu Komutanı olarak, Kazım (Karabekir) Paşa Erzurum'da bulunan 15'inci Kolordu Komutanı olarak Anadolu'da görev almayı kabul etmişlerdir. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ise o sırada Konya'da bulunan -fakat Ankara'ya hareket etmesi için Harbiye Nazırı'ndan emir alınan- 20'inci Kolordu Komutanlığı görevinden izinli olarak ayrılmıştır. Kolordusunun başına ne zaman döneceğini soran Mustafa Kemal Paşa'ya Ali Fuat Paşa, "siz emrettiğiniz zaman" cevabını vermiştir¹⁰⁶.

Ashında bu dönemde yani Şişli görüşmelerinde yukarıda isimleri sayılan hatırı sayılan komutanlar, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini kabul etmişlerdir. Yani artık İstiklal Harbi'nin liderlik meselesi halledilmiştir¹⁰⁷. Mustafa Kemal Paşa, ayrıca bu dönemde görüşlerini ortağı olduğu Minber Gazetesi¹⁰⁸ aracılığı ile duyurmaya çalışmış, Vakit ve Zaman gazetelerine mülakatlar vermiştir¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Ayfer Özçelik, **Ali Fuat Cebesoy**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. 56; C. Akçakayalıoğlu, **Atatürk Komutan, İnkılâpçı...**, s. 126; C. Şahin ve M. Şahin, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...", s. 143.

¹⁰⁶ E. Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 180-181; C. Akçakayalıoğlu, **Atatürk Komutan, İnkılâpçı...**, s. 135; C. Şahin ve M. Şahin, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...", s. 143.

¹⁰⁷ İstiklal Savaşı'nda "Atatürk Stratejisi", karizmatik yetkinin en geniş anlamda uygulandığı alan olmuştur. Atatürk, karizmatik yetkiyi ülkenin kurtuluşunda meşru otoriteyi güçlendirici bir nitelikte kullanmıştır, (Adnan Çelik, "Weberyan Yetki ve Atatürk", **Atatürk Haftası Armağanı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay. Ankara, 10 Kasım 2000, s. 31; C. Şahin ve M. Şahin, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...", s. 143).

¹⁰⁸ Minber Gazetesi 1 Kasım 1918'de yayın hayatına başlamıştır. "Minber" adını Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gelmeden vermiştir. Minber Gazetesi'nin Mesul Müdürü Dr. Rasim Ferit (Talay) Bey, imtiyaz sahibi Ali Fethi (Okyar) Bey'dir. Mustafa Kemal Paşa, sonradan bu gazeteye ortak olmuş ve Şişli günlerinde gazetede yazılar yazmıştır, (E. Mütercimler, **Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal**, s. 442).

¹⁰⁹ Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kaldığı yaklaşık altı ay boyunca Minber Gazetesi'nin ortağı olarak Bu gazetede köşe yazarlığı yapmıştır (E. Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 180; C. Şahin ve M. Şahin, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...", s. 143).

16 Mayıs 1919'da Cuma selamlığında yanında Bahriye Nazırı Avni Paşa ve Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa'da olduğu halde Padişah Vahidettin'e veda ziyareti yapmıştır. Ardından aynı gün Şişli'deki evinden çıkıp Galata Rıhtımı'na gelmiş, saat 16.30–16.40 sularında İstanbul'dan ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya rıhtımda uğurlama töreni yapılmaması kararlaştırılmış¹⁰, bu karar doğrultusunda tören yapılmamıştır¹¹. Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a götüren Bandırma Vapuru'nun Kaptanı İsmail Hakkı (Durusu) Bey'dir. Mustafa Kemal Paşa hareketten önce Kaptan İsmail Hakkı Bey'i Şişli'deki evine çağırılmış ve beraberce rotayı belirlemişlerdir¹².

Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a hareket edenler rütbe ve kıdem sırasına göre şunlardır: 3'üncü Kolordu Komutanı Kurmay Albay Refet (Bele) Bey¹³, Müfettişlik Kurmay Başkanı Kurmay Albay Kazım (Dirik) Bey, Müfettişlik Sağlık Başkanı Tabip Albay İbrahim Tali (Öngören) Bey, Müfettişlik Kurmay İkinci Başkanı Kurmay Yarbay Mehmet Arif (Ayıcı) Bey¹⁴, Müfettişlik İstihbarat ve Siyaset Şubesi Müdürü Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede) Bey, Müfettişlik Topçu Komutanı Topçu Binbaşı Kemal (Doğan) Bey, Müfettişlik Sağlık Baş Yardımcısı Tabip Binbaşı Refik (Saydam) Bey, Müfettişlik Başyaveri Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer) Efendi, Dr. Yüzbaşı Behçet Efendi, Müfettişlik Erkânı Harbiye Mülhakı Yüzbaşı Mümtaz (Tünay) Efendi, Müfettişlik Erkânı Harbiye Mülhakı Yüzbaşı İsmail Hakkı (Ede) Efendi, Müfettişlik Emir Subayı Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev) Efendi, Müfettişlik Karargâh Komutanı Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Süsoy) Efendi, Mülhakı Yüzbaşı Rauf Efendi, Yüzbaşı Hersekli Ahmet Efendi, Emir Subayı ve Müfettişlik Kalem Amiri Üsteğmen Hayati Efendi, 3'üncü Kolordu Komutanı Emir Subayı Üsteğmen Arif Hikmet (Gerçekçi) Efendi, Müfettişlik İaşe Subayı Üsteğmen Abdullah (Kunt) Efendi, Müfettişlik Emir Subayı Teğmen Muzaffer (Kılıç) Efendi, Emir Subayı Teğmen Ruhsat Efendi, Adli Müşavir Ali Rıza Efendi, Tabur Hesap Memuru Rahmi Efendi, Tabur Hesap Memuru Nuri Efendi, Şifre Kâtibi Birinci Sınıf Kâtip Faik

¹⁰ Mustafa Kemal Paşa'yı uğurlamaya Rauf (Orbay) Bey ile birlikte birkaç kişi gelmiştir. Müfettişlik Heyeti kendisinden önce Galata Rıhtımı'na gelmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, kendisini uğurlamaya gelenlerle bir müddet sohbet ettikten sonra hepsinin ellerini tek tek sıkarak vedalaşmış, askeri bir deniz aracı ile Bandırma Vapuru'na hareket etmiştir, (E. Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, s. 165).

¹¹ Hulki Cevizoğlu, **İşgal ve Direniş 1919 ve Bugün**, Ceviz Kabuğu Yay., İstanbul, 2006, s. 100.

¹² Bandırma Vapuru'nun Kaptanı İsmail Hakkı (Durusu) Bey; "Bandırma Vapuru bozuktu, pusulasız yola çıkmıştı, rota yoktu ve kaptanın Karadeniz'e ilk çıkışıydı" iddialarına cevap vermiş, bunların tamamının gerçek dışı olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile Şişli'deki evinde görüştiklerini, rotayı harita üzerinden konuşarak belirlediklerini, geminin pusulasız olmadığını üstelik birden fazla pusulasının olduğunu ve daha önceden defalarca Karadeniz'e çıktığını anlatmıştır, (E. Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, s. 177).

¹³ Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta bulunan 3'üncü Kolordu Komutanı Kurmay Albay Refet (Bele) Bey'i de beraberinde götürmektedir. Samsun'a çıktıktan sonra Canik (Samsun) Mutasarrıfının görevde olmaması sebebiyle Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle bir müddet Canik (Samsun) Mutasarrıfına vekâlet etmiştir, (S. Borak, **Atatürk**, s. 247; H. Cevizoğlu, **İşgal ve Direniş 1919...**, s. 101; E. Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, s. 175).

¹⁴ İzmir suikastı davası sonrası idam edilmiştir, (E. Mütercimler, **Bu Vatan Böyle Kurtuldu**, s. 166).

(Aybars) Efendi, Şifre Kâtibi Yardımcısı Dördüncü Sınıf Kâtip Memduh (Atasev) Efendi, Zabıt Vekili Tahir Efendi, Alay Kâtibi Yahya Efendi, Tabur Kâtibi Süleyman Fehmi Efendi, Hesap Memuru Şükrü Efendi'dir¹¹⁵. Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetindeki erat: Kıdemli Çavuş Osman Nuri oğlu Ali Faik, Kıdemsiz Çavuş İbrahim İzzet oğlu Atıf, Çavuşlar Mustafa oğlu Kemal, Kemal oğlu Mustafa, Onbaşılar Tevfik oğlu Âdem, Ali oğlu Refet, Abdullah oğlu Ali, Neferler Hüseyin oğlu Mehmet, Ahmet oğlu Emin, Mustafa oğlu İsmail, İbrahim oğlu Ömer, Kerem oğlu Mehmet, Mehmet oğlu Mehmet, Hasan oğlu Ulvan, Mehmet oğlu Durmuş, Mehmet oğlu Ali, Şakir oğlu Nuri, Hasan oğlu Hüseyin, Abdullah oğlu Mehmet, Abdullah oğlu Musa, Mehmet oğlu Hasan, Bekir oğlu Mahmut, İhsan oğlu Mehmet Lütfi, Ali oğlu Musa'dır. Toplam erkân 55 kişidir¹¹⁶.

Bandırma Vapuru Galata Rıhtımı'ndan hareket ettikten sonra Kavaklar önüne gelince birkaç İtilaf Subayı gemiye motorla yanaşıp cephane ve silah aramışlardır¹¹⁷. Durum Yaver Muzaffer (Kılıç) tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildiğinde: Hüsrev Gerede'nin hatıralarında aktardığına göre; Bandırma Vapuru'nu arayan İngilizlere bakarak "*Budala herifler (aptallar), biz Anadolu'ya ne silah ne cephane götürüyoruz; biz ideali ve imanı götürüyoruz*" demiştir¹¹⁸.

Aramaların ardından 20.30'da boğazdan çıkmış ve Bandırma Vapuru bu önemli yolcularını Samsun'da karaya çıkarmak üzere Karadeniz'e açılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, "*geminin İngilizler tarafından batırılacağı istihbaratını aldığından*" Kaptan İsmail Hakkı (Durusu) Bey'e "*mümkün olduğu kadar sahile yakın rota tutmasını ve bir düşman tehlikesi anında gemiyi karaya oturtmasını*" emretmiştir. Böyle bir durumda nerede olurlarsa olsunlar, karaya çıkmayı ve Samsun'a doğru karadan devam etmeyi kararlaştırmışlardır. 19 Mayıs 1919'da Samsun'da sona erecek olan ve önemli olduğu kadar tehlikeli bir yolculuk böylece başlamıştır¹¹⁹.

¹¹⁵ Z. Türkmen, *Mütarekeden Milli Mücadeleye...*, s. 164; E. Mütercimler, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, s. 166-167; S. Borak, *Atatürk*, s. 247.

¹¹⁶ Z. Türkmen, *Mütarekeden Milli Mücadeleye...*, s. 164-165.

¹¹⁷ Aslında 3'üncü Kolordu Komutanı Kurmay Albay Refet (Bele) Bey, gemiye izinsiz binmiştir. Refet Bey'in gemi ile yolculuğuna son anda karar verildiğinden İstanbul'dan çıkış vizesi yoktur. Gemiye rütbelerini çıkararak atları yüklemeye bahanesiyle girmiş, aramalar sırasında da rütbesiz olarak atların yanına gizlenmiştir, (H. Cevizoğlu, *İşgal ve Direniş 1919...*, s. 101).

¹¹⁸ A. T. Oflazoğlu, *Mütarekeden Büyük Taarruza*, s. 63; H. Cevizoğlu, *İşgal ve Direniş 1919...*, s. 100; C. Şahin ve M. Şahin, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...", s. 152.

¹¹⁹ H. Cevizoğlu, *İşgal ve Direniş 1919...*, s. 101; Mustafa Kemal Paşa Samsun'a geldiğini Erkan-ı Harbiye Umumi Riyasetine aynı gün 19 Mayıs 1919'da çektiği şifre telgrafla bildirmiştir. Telgrafta "bugün öğleden evvel saat sekizde Samsun'a geldiğimi ve görevime başlamış olduğumu bilgilerinize arz eylerim" demiştir. Aynı tarihte "Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Cevat" imzası ile verilen cevapta "telgrafi aldım, muvaffakiyetler temenni ederim, vaziyette değişiklik yoktur" şeklinde cevap verilmiştir, (C. Taşkıran vd., *Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı...*, s. 15-17).

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa, Mütareke sonrası İstanbul'a geldiği 13 Kasım 1918'den Samsun'a hareket ettiği 16 Mayıs 1919'a kadar 184 gün, yani 6 ay kadar İstanbul'da kalmıştır. Bu sürenin 5,5 (beş buçuk) ayı 2 Aralık 1918'de taşındığı Şişli'deki evinde geçmiştir. Burada, bu 5,5 ayın olayları anlatılmaya çalışılmıştır. 1919'da Samsun'a varan Mustafa Kemal Paşa, bir rapor hazırlayarak İstanbul'a göndermiştir. Anadolu'nun muhtelif bölgeleriyle irtibata geçerek milli mücadeleyi yönlendirmeye başlamış, İzmir'in işgalinin mitingler düzenlenerek protesto edilmesini isteyen emrini telgraf ile yayınlamıştır¹²⁰. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktığı andan itibaren düşüncelerini, ülkenin kuruluşu için tasarladıklarını çok yönlü olarak uygulama alanına koymuştur. Bu hareket, dış düşmana karşı bir kurtuluş mücadelesi olduğu kadar içeride millet egemenliğine dayanan, kayıtsız şartsız bağımsız olan bir Türk devleti kurma girişimidir¹²¹. Mustafa Kemal Paşa, İstiklal Harbi'ni başlattığında tarihi temellere dayanan belirli bir düşünce yapısına, siyasi görüş ve inanca sahiptir. Ama O'nun davranışlarını teorik çalışmalarından çok, gelişen hareket ve olayların yönlendirdiği söylenebilir¹²².

Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli günlerinde -İstiklal Harbi'nin lider kadrosu olacak olan- zevat ile bir fikir birliğine varılmıştır. Vatanın tehlikede olduğunu gören bu yüksek anlayıştaki liderler -ki her biri kendi çapında gerçek ve bağımsız bir liderdir- Türk tarihinde ender görünen bir tarzda Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde birleşmişlerdir. İstiklal Mücadelesi ve sonrası adım adım planlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yol ve sonrası üzerinde ayrıntılı görüşmeler yapılmıştır. Bu yüzdendir ki Mustafa Kemal Paşa, Hilafetin ilgasına kadar olan yolda -arkadaşlarınca- önemli bir muhalefetle karşılaşmamıştır¹²³. Bu durum bu konuların ayrıntıları ile konuşulduğunun işaretidir. Atatürk'ün Şişli günleri vatanın kurtuluş reçetesinin yazıldığı ve yeni Türk devletinin planlandığı, sonrasının tasarlandığı dönemdir. Atatürk, daima hesaplı riski göz önüne alan bir devlet adamı olmuştur. Şişli günlerinde başlattığı "milli bir sır" niteliğindeki - fakat bazı güvenilir adamlarına açıkladığı- planını gerçekleştirmiş, "adım adım hedefe ulaşmıştır"¹²⁴.

¹²⁰ U. Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar...**, s. 125-126; C. Şahin ve M. Şahin, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...", s. 144.

¹²¹ Dursun Ali Akbulut, "Mustafa Kemal Paşa-İstanbul İlişkileri", **Milli Mücadele Tarihi, Makaleler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, s. 301; C. Şahin ve M. Şahin, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...", s. 152.

¹²² Leyla Kaplan, "Atatürkçü Düşüncenin Tarihsel Gelişimine Bakış", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Cilt: XVII, Sayı: 49, Mart 2001, s. 1; C. Şahin ve M. Şahin, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin...", s. 144.

¹²³ Mustafa Kemal Paşa niyetini "milli bir sır" gibi saklamakla birlikte, (Atatürk, **Nutuk**, s. 17); açsözlü Paşa bazı mahfillerde maksadını gizlemekte bir beis görmemiştir. Atatürk; "... benim maksadımı bir dereceye kadar sezmiş olan kimselerle görüşüm..." diyerek maksadının bazı kişilerce bilindiğini ifade etmiştir, (Atatürk, **Nutuk**, s. 12).

¹²⁴ Cemile Şahin, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Türk Devrimi**, s. 54.

KAYNAKLAR

- Ahmet İzzet (Furğaç) Paşa, Feryadım, C:2, (Y.H.: Süheyl İzzet Furğaç, Yüksel Kanar), Nehir Yay., İstanbul, 1983.
- Akbulut, Dursun Ali, "Mustafa Kemal Paşa-İstanbul İlişkileri", Milli Mücadele Tarihi, Makaleler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002. s. 301.
- Akçakayalıoğlu, Cihat, Atatürk Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1988.
- "Arkadaşlarının Atatürk'ten Kopuşuna İsmet Paşa, 'Rauf'un Öfke Anı' Demişti", Yakın Tarihimiz Dergisi, 16, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul, 1962, s. 154-155.
- Altay, Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, (Yayına Hazırlayan: Oğuzhan Dalkıran), Eylem Yayınları, Ankara 2008.
- Atay, Falih Rifki, "Atatürk", Vatan Gazetesi, 10 Kasım 1954.
- Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1984. ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- Atay, Falih Rifki, Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs, Yenigün Haber Ajansı Yay., İstanbul, 1999.
- Aybars, Ergün, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, Ankara, 1995.
- Boa, Dosya Nu.:49-1, Gömlek Nu.:8, Fon Kodu: DH.KMS.4/3.
- Borak, Sadi, Atatürk, Kırmızı Beyaz Yayınları, Ankara, 2004.
- Bozdağ, İsmet, Atatürk'ün Evrensel Boyutları, Emre Yayınları, İstanbul, 2006.
- Çağlar, Günay, "Atatürk, Milli Mücadele, Milli Birlik ve Beraberlik Atatürk ve Erzurum Kongresi", Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 10 Kasım 2000, s. 49-57.
- Çelik, Adnan, "Weberyan Yetki ve Atatürk", Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay. Ankara, 10 Kasım 2000, s. 27-38.
- Çetinoğlu, Sait, "İtihat ve Terakki'den Kemalizm'e Jöntürklerin İki Dönemi-İki Yüzü" Resmi Tarih Tartışmaları-3, (Editör: Fikret Başkaya-Sait Çetinoğlu), Özgür Üniversite Yay., İstanbul, 2007, s.58.

- Cevizoğlu, Hulki, İşgal ve Direniş 1919 ve Bugün, Ceviz Kabuğu Yay., İstanbul, 2006.
- Coşkun, Alev, 6 Ay, İşgal, Hüzün, Hazırlık, 21. Baskı, Cumhuriyet Kitaplığı Yay., İstanbul, 2013.
- Çaycı, Abdurrahman, Gazi Mustafa Kemal Atatürk Millî Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002.
- Dayı, Esin, "Atatürk İlkeleri," Atatürk'ün Siyasi ve Askeri Kişiliği", (Konferans Metni), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı 55, Mart 2003, s. 363.
- Doğanay, Rahmi, "Atatürk'ün Askeri Yaşamında Suriye Günleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 55, Mart 2003, s.203–204.
- Ergin, Feridun, "Mütareke Kabineleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VII, Sayı 21, Temmuz 1991, s.393.
- Granda, Cemal, Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri, (Yayına Hazırlayan: Hakan Pala), Anekdot Yayınları, Ankara 2008.
- Gülcan, Oğuz, Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye'nin Oluşumu (1919–1920), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Hatipoğlu, Süleyman, "Birinci Dünya Savaşı Sonunda Halep Sokak Muharebeleri ve Mustafa Kemal Paşa", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 42, Kasım 1998, s. 1172–1173.
- Kaplan, Leyla, "Atatürkçü Düşüncenin Tarihsel Gelişimine Bakış", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Cilt: XVII, Sayı: 49, Mart 2001. s. 1.
- Kemal, Cemal, "Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 5–45 Bahar 2010, s.58–59.
- Kılıç Ali, Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor, Sel Yay., İstanbul, 1955.
- Koca, Salim ve Yalçın, E. Semih, "Mustafa Kemal Paşanın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genelkurmayının Rolü", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:X, Sayı 29, Temmuz, 1994, <http://www.atam.gov.tr/atam-dergisi/sayi-29>, (Erişim tarihi: 11.07.2014).
- Kocatürk, Utkan, Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1999, Ankara, 1988.

Mütercimler, Erol, Bu Vatan Böyle Kurtuldu, Alfa Yay., İstanbul, 2005.

....., Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal, Alfa Yay., İstanbul, 2008.

Oflazoğlu, A. Turan, Mütarekeden Büyük Taarruza, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998.

Olcaytu, Turhan, Devrimimiz İlkelerimiz, Ajans-Türk Yayınları, Ankara, 1998.

Okyar, Osman -Mehmet Seyitdanlıoğlu, Fethi Okyar'ın Anıları, İş Bankası Yay., Ankara, 1999.

Oral, Mustafa, "Emperyalizm Karşısında İlk Bağımsızlık Mücadelesi: Türk Kurtuluş Savaşı" Atatürk ve Atatürkçü Düşünce, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 187-194.

Önder, Mehmet, Atatürk Evleri ve Atatürk Müzeleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1998.

Özçelik, Ayfer, Ali Fuat Cebesoy, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.

Özsoy, Osman, Saltanattan Cumhuriyet'e Kurtuluş Savaşı (1918-1923), Timaş Yay., İstanbul, 2007.

Rustow, Dankwart A. "The Army and the Founding of the Turkish Republic", World Politics, Vol.II, No.4, The John Hopkins University Press, Jul., 1959, s.537.

Sivri, İsmail, Atatürk'ün Ordu Komutanlığı, Karacan Yay., İstanbul, 1981.

Şahin, Cemile, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Türk Devrimi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999.

Şahin, Cemile ve ŞAHİN, Mustafa, "Düşünceden Eyleme: Türk Devriminin Düşünce Boyutunun Uygulamaya Yansıması Süreci" Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 27, (2013-Güz), 137-166.

Şahin, Mustafa, Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.

Şahin, Mustafa ve ŞAHİN, Cemile, "Suriye'nin Son Osmanlı Valisi Tahsin (Uzer) Bey'in Suriye Valiliği ve Mustafa Kemal Paşa ile Buradaki Çalışmaları", Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, (Aralık 2011), 1-27,

Şensoy, Nabi, "Atatürk ve Modern Türkiye" Atatürk ve Modern Türkiye, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2001, s. 358.

Taşkıran Cemalettin, vd., Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1999.

Tevetoğlu, Fethi, "Atatürk'ün Güvendiği Bir Kişi: Dr. Rasim Ferit Talay",

Türkmen, Zekeriya, Mütareke Döneminde Ordunun Yeniden Yapılanması (1918-1920), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2001.

....., Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002.

....., Mütarekeden Milli Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa 1918-1919, Bengi Yay., İstanbul, 2010.

Uzer Ailesi Özel Arşivi, Sırma-Tahsin Yıldırım Uzer Görüşmesi, Ankara, 21.07.2008.

Yalçın, Edip Semih, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919", Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 28, 173-206.

Yeghian, Vatkes, Malta Belgeleri, Çev.: Jülide Değirmenciler, Belge Yay., İstanbul, 2007.

Yüzbaşıoğlu, Muammer, Atatürk'ü Anmak, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

<http://www.atam.gov.tr/atam-dergisi/sayi-29>, (Erişim tarihi: 11.07.2014).

<http://www.evdose.com/tur/mimari/mim0005.html>, (Erişim tarihi: 29.03.2008).

<http://www.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=237>, (Erişim tarihi: 29.03.2008).